

Tadeusz Srogosz

Jan Długosz University in Częstochowa (Poland)

ORCID: 0000-0002-1964-8232

Olha Morozova, *Doslidzhennia istorii Ukrainy pershoi polovyny XX st. v suchasni polskii istoriohrafii: napriamky, kontseptsii, dyskusii*, Wydawnictwo CzNU im. Petra Mohyly, Mikolaiv 2020, ss. 432

The study of Ukrainian history in the first half of the 20th century in contemporary Polish historiography: trends, concepts and discussions.

Abstract:

This paper analyses the state of contemporary Polish historiography about the history of Ukraine in the first half of the 20th century, a very dramatic period in Polish-Ukrainian relations, with a high emotional charge, influenced by political and ideological elements. Olha Morozova's book is an important voice in the historiographic Polish-Ukrainian discourse. The author indicates different aspects linking the history of both nations, but without passing over the difficult or even dramatic moments of their common history. The book enriches contemporary knowledge about Polish historical thought, prompts Ukrainian and Polish historians to reflect and perhaps reorient their findings and assessments. Olha Morozova takes the position of continuing the calm Polish-Ukrainian dialogue, eliminating the emotional and ideological elements as much as possible.

Keywords: history of Ukraine, the first half of the 20th century, Polish historiography.

Recenzowana książka, która była wydana przez Wydawnictwo Czarnomorskiego Uniwersytetu Narodowego im. Petra Mohyły w Mikołajowie, jest rozprawą habilitacyjną Olgi Morozowej, znanej badaczki zarówno na Ukrainie, jak również w Polsce. Olga Morozowa jest dyrektorką Ukraińsko-Polskiego Instytutu Naukowo-Badawczego

w Mikołajowie, członkiem Towarzystwa Historiograficznego, które skupia polskich i ukraińskich historyków, była też uczestniczką letnich szkół języka i kultury polskiej. Dla swoich badań uzyskała wsparcie polskich instytucji, na przykład Fundacji im. Krzysztofa Skubiszewskiego. Autorka książki wielokrotnie uczestniczyła w międzynarodowych konferencjach w Polsce, a także była organizatorką wielu międzynarodowych konferencji na Ukrainie, w których licznie uczestniczyli polscy historycy.

Olga Morozowa podjęła bardzo istotny, a jednocześnie trudny problem badawczy. Badaczka zanalizowała stan współczesnej polskiej historiografii na temat dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX wieku, okresu bardzo dramatycznego w stosunkach polsko-ukraińskich o dużym ładunku emocjonalnym, gdzie oddziałują elementy polityczne i ideologiczne. Dzieje współżycia narodów polskiego i ukraińskiego charakteryzują się z jednej strony przykładami współpracy i kulturowym wzbogaceniem, jak również z drugiej strony wybuchami nieprzyjaznych działań, konfliktów. Monografia Olgi Morozowej może być bliska wszystkim, którzy stoją na stanowisku ukraińsko-polskiego dialogu i pojednania.

Olga Morozowa prowadziła szeroko zakrojone prace badawcze i analityczne, pracując na bogatym zestawie źródeł historiograficznych, jakie były pokłosem badań naukowych i literatury popularnonaukowej historyków, przede wszystkim polskich, ale też ukraińskich, w ciągu ostatnich 30 lat. Niektóre z zagadnień dziejów polsko-ukraińskich były przedmiotem prac historiograficznych polskich historyków.¹ Dość stwierdzić, że bibliografia monografii

¹ Podam tylko publikacje dotyczące stosunków polsko-ukraińskich w latach 1917-1921: M. Dutkiewicz, *Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku w świetle polskiej historiografii* [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918-1920*, red. T. Krząstek, Warszawa 2009, s. 361-371; E. Koko, *Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, t. 3, 1996, s. 305-314; M. Krotofil, *Militarne aspekty stosunków polsko-ukraińskich z lat 1917-1921 w świetle literatury polskiej* [w:] *Pratsi Ukrainsko-Polskoj komisiji doslidzhennia wzajemyn (1917-1921 rr.) / Prace Polsko-Ukraińskiej Komisji dla Badania Relacji Wzajemnych w latach 1917-1921*, red. J. J. Bruski, W. Werstiuk, W. Skalski, t. 1,

Olgi Morozowej zawiera aż 1959 pozycji. Oparcie się na podstawie solidnych źródeł historiograficznych prowadziło do właściwych analiz i wnioskowania, a także w konsekwencji do wyważonych ocen.

Zakres chronologiczny książki obejmuje lata 1989-2020. Właśnie pod koniec XX wieku, w kontekście przemian politycznych, rozpoczął się proces reorientacji stosunków ukraińsko-polskich, w tym trudnych problemów wspólnej przeszłości. Interesująca jest w związku z tym periodyzacja zaproponowana przez Olgę Morozową, która podzieliła ten okres na podokresy, przyjmując jako kryterium zmianę gabinetów politycznych i związane z tym kolejne modyfikacje polityki pamięci historycznej (lata 1989-1995, 1995-2000, 2000-2005, 2005-2007, 2007-2009, 2009-2015, 2015-2020). Wydaje się oczywiste, że w przypadku twórczości historycznej na temat dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX wieku, a zwłaszcza stosunków polsko-ukraińskich w tym czasie, narosłych emocji, ideologizacji problematyki, przyjęta periodyzacja jest właściwa.

Konstrukcja książki jest prawidłowa, pozwalająca na realizację postawionego celu, czyli przedstawienia badań dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX wieku we współczesnej historiografii polskiej. Książka składa się z następujących elementów (poszczególne tytuły podam w tłumaczeniu): wykazu skrótów, wprowadzenia, pięciu rozdziałów (I. Historiograficzne, źródłoznawcze i metodologiczne aspekty badania; II. Współczesna polska ukrainistyka: instytuty, periodyki, personalia; III. Problemy historii Ukrainy pierwszych dziesięcioleci XX w. we współczesnej polskiej historiografii; IV. Problematyka ukraińska okresu międzywojnia we współczesnych polskich badaniach naukowych; V. Problemy stosunków ukraińsko-polskich lat 1939-1947 we współczesnej polskiej historiografii), wniosków, streszczenia w języku polskim, streszczenia w języku

Kijów 2019, s. 169-179; J. Pisuliński, *Polityczne relacje polsko-ukraińskie 1917-1921 w badaniach polskich historyków* [w:] *Pratsi Ukrainsko-Polskoi komisii doslidzhennia vzaiemyn (1917-1921 rr.) / Prace Polsko-Ukraińskiej Komisji dla Badania Relacji Wzajemnych w latach 1917-1921*, red. J. J. Bruski, W. Werstiuk, W. Skalski, t. 1, Kijów 2019, s. 49-72.

angielskim, bibliografii, biografii wybranych polskich ukrainoznawców, indeksu nazwisk. Każdy rozdział składa się z trzech podrozdziałów. W tytułach rozdziałów niepotrzebne są powtórzenia, zawarte przecież w tytule głównym książki. Rozumiem jednak, że może to wynikać z konwencji pisania prac kwalifikacyjnych na Ukrainie.

W rozdziale pierwszym Olga Morozowa zanalizowała aspekty historiograficzne, źródłowe i metodologiczne, a także przedstawiła założenia monografii. Jej zdaniem krytyczne podejście do wspólnej przeszłości urozmaiciło dyskurs naukowy między polskimi i ukraińskimi historykami, wzbogaciło problematykę badawczą. Znaczący wkład do rozumienia problemu w polskim środowisku intelektualnym wniósł orędownik porozumienia i współpracy polsko-ukraińskiej Jerzy Giedroyc, co w swoich wcześniejszych badaniach mocno podnosiła Olga Morozowa.² Istotny wpływ na ukształtowanie się wizji stosunków polsko-ukraińskich miał także list Bohdana Osadczyka do Lecha Wałęsy z 1993 r. Bohdan Osadczyk (1920-2011) był ukraińskim publicystą i dziennikarzem, sowietologiem, badaczem historii Europy Środkowo-Wschodniej, który blisko współpracował na emigracji z Jerzym Giedroyciem i innymi polskimi intelektualistami. Poczesne miejsce w poszukiwaniu wspólnych ocen przeszłości zajęła Polsko-Ukraińska Komisja Historyków. Punktem zwrotnym w badaniu wspólnej przeszłości było powstanie ośrodków naukowych, takich jak Fundacji św. Włodzimierza Chrzyciela Rusi Kijowskiej w Krakowie, Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu, Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej w Lublinie i innych.

W rozdziale drugim Olga Morozowa charakteryzuje wkład poszczególnych instytucji naukowo-badawczych w rozwój problematyki dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX w., a także osiągnięcia w tym zakresie poszczególnych naukowców, takich jak: Władysław Andrzej Serczyk, Jarosław Moklak, Andrzej Nowak, Eugeniusz Koko, Grzegorz Motyka, Stanisław Stępień, Rafał Wnuk, Jerzy Maternicki, Aleksander Smoliński i inni. Autorka podkreśliła rolę twórczości

² O. Morozowa, *Ideia nezalezhnoi Ukrainy v diialnosti Ezhy Gedroitsia*, „Naukovi Pratsi”, t. 274, 2016, s. 75-79.

i wysiłków organizacyjnych polskich historyków ukraińskiego pochodzenia: Roman Drozd, Emilian Wiszka, Bohdan Halczak, Igor Hałagida, Rościsław Żerelik, Aleksander Kolańczuk, Stefan Kozak, Grzegorz Kuprianowicz, Włodzimierz Mokry i inni. Uzupełniają tę listę przedstawiciele Polonii: Jerzy Giedroyc i inni. Nie byli oni wprawdzie profesjonalnymi historykami, ale ich głos był istotny dla świadomości historycznej Polaków, odbierany przez szerokie rzesze publiczności. Olga Morozova porównawczo zanalizowała też dokonania historyków ukraińskich w problematyce pierwszej połowy XX w.: Leonida Zaszkiłniaka, Jarosława Kałakury, Mykoły Lytwyna, Ihora Iliuszyna, Wołodymyra Komara, Jarosława Hrycaka, Mykoły Henyka, Jewhena Sinkiewicza, Witalija Telwaka, Natalii Jakowenko i innych. W monografii znalazła też miejsce analiza twórczości diaspory ukraińskiej reprezentowanej przez twórczość Romana Koropeckiego, Grigorija Grabowicza (George Gregory Grabowicz), Tarasa Hunczaka, Bohdana Osadczuka, Wołodymyra Kosyka, Romana Szporluka i innych. Olga Morozova proponuje także czytelnikom próbę prozopograficznego portretu współczesnych polskich ukrajinistów.

W monografii dużo uwagi poświęcono analizie czasopism naukowych, które są ważnym narzędziem szerzenia zainteresowania przeszłością narodu ukraińskiego na arenie międzynarodowej. Olga Morozova szczególne miejsce przyznała polskim czasopismom wydawanym na emigracji, czyli „Kulturze” i „Zeszytom Historycznym”. Dzięki tym pismom idee poszanowania tożsamości innych narodów przenikały do polskiej publiczności, co pozytywnie wpłynęło na atmosferę w duchu pojednania narodów polskiego i ukraińskiego.

W pozostałych rozdziałach Olga Morozova skoncentrowała się na wielu kontrowersyjnych problemach w stosunkach polsko-ukraińskich, w ujęciu których istnieją zasadnicze różnice między autorami polskimi i ukraińskimi. W szczególności są to: powstanie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej i wojna polsko-ukraińska 1918-1919, działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii, tragedia wołyńska (rzeź wołyńska), powojenne wysiedlenia Polaków i Ukraińców, operacja „Wisła” i inne.

W tym kontekście Olga Morozowa zanalizowała stanowiska i oceny funkcjonujące w historiografii polskiej i ukraińskiej w sposób wyważony, nie pomijając jednak kontrowersyjnych zagadnień. Na przykład opisując wydarzenia na Wołyniu polscy badacze koncentrują się na ich bezpośrednich przyczynach. Natomiast większość ukraińskich i część polskich historyków rozważa problem znacznie szerzej i jako jedną z głównych przyczyn konfrontacji polsko-ukraińskiej wskazuje dyskryminacyjną politykę władz polskich wobec Ukraińców w latach przedwojennych. Trwa również dyskusja na temat liczby ofiar. Narracja ma często emocjonalny charakter. Dyskurs historiograficzny był często wykorzystywany do osiągnięcia określonych celów politycznych, a wypracowane przez historyków koncepcje i paradygmaty odegrały ważną rolę w kształtowaniu ideologii państwowej i społecznej.

W obszernych wnioskach Olga Morozowa przedstawiła najważniejsze analizy i uogólnienia o ostatecznym charakterze, istotne dla współczesnego rozumienia procesu historiograficznego w Polsce i perspektyw badań na przyszłość. Bardzo dobrze, że autorka we wnioskach przedstawiła rekomendacje dotyczące węzłowych tematów do przyszłych badań polskich i ukraińskich historyków w zakresie dziejów Ukrainy w pierwszej połowie XX w. Na szczególne uznanie zasługują propozycje dotyczące sposobów intensyfikacji ukraińsko-polskiego dialogu historyków w celu otwartego i produktywnego zrozumienia kluczowych zagadnień wspólnej historii Ukrainy i Polski. Aby dyskurs polsko-ukraiński był bardziej otwarty i produktywny Olga Morozowa uznała, że należy kontynuować dyskusję na temat węzłowych zagadnień historii Ukrainy pierwszej połowy XX wieku w ramach konferencji, kongresów, publikacji etc., także angażować się we wspólne badania interdyscyplinarne, poszukiwanie wspólnych rozwiązań w podejściu do analizy wydarzeń. Konieczne jest oparcie się o obiektywizm i naukowość, pluralizm podejść i chęć zrozumienia innych, promowanie odpolitycznienia, demitologizacji i destereotypizacji ocen. Należy zatem unikać nadmiernego akcentowania negatywnych aspektów stosunków ukraińsko-polskich, zaś w większym stopniu podkreślać wspólne pozytywne doświadczenia

historyczne (na przykład układ Józefa Piłsudskiego i Symona Petlury). Wreszcie byłyby dobrze przejść do budowania międzysąsiedzkiej polsko-ukraińskiej pamięci w oparciu o zrozumienie i przebaczenie, pamiętając, że historia powinna być czynnikiem jednoczącym, a nie narzędziem wznecania nowych konfliktów.

Niewątpliwie książka Olgi Morozowej jest ważnym głosem w historiograficznym dyskursie polsko-ukraińskim, co znajduje potwierdzenie w opublikowanych w tak krótkim czasie recenzji w periodykach ukraińskich.³ Autorka wskazała zarówno na aspekty łączące historię obu narodów, ale bez przemilczania trudnych, czy wręcz dramatycznych, momentów wspólnej historii. Nauka historyczna (o ile historia jest nauką, a nie literaturą) ma charakter idiograficzny, nie zaś nomotetyczny, stąd wielość faktów, postaw, stanowisk etc. Czy uda się sprowadzić polsko-ukraiński dyskurs historiograficzny do poziomu imputacji kulturowej, bez elementów ideologicznych? Nie wydaje mi się to możliwe w najbliższej przyszłości. Można nawet stwierdzić, że jestem w tym mniej optymistycznie nastawiony niż Olga Morozowa, aczkolwiek oczywiście naszą rolę jako historyków jest przyjęcie postawy obiektywizmu i neutralności.

Podsumowując, Oldze Morozowej udało się przygotować poważne opracowanie naukowe, które wzbogaca współczesną wiedzę o polskiej myśli historycznej, skłania ukraińskich i polskich historyków do refleksji, a być może do reorientacji swoich ustaleń i ocen na historię Ukrainy w pierwszej połowie XX w. Z całą pewnością Olga Morozowa stoi na stanowisku kontynuacji spokojnego dialogu polsko-ukraińskiego, maksymalnie eliminując elementy emocjonalne i ideologiczne.

³ I. Romaniuk [rec.], *Morozova O. Doslidzhennia istorii Ukrainy pershoi polovyny XX st. v suchasni polskii istoriohrafii: napriamky, kontseptsii, diskusii*, CHNU im. P. Mohyly, Mykolaiv 2020, 431 s.; „Naukovi zapysky VDFU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho”, Seria: Istoriia, Vinnytsia 2020, s. 118-120; N. I. Zemziulina [rec.] *Morozova O. S. Doslidzhennia istorii Ukrainy pershoi polovyny XX st. v suchasni polskii istoriohrafii: napriamky, kontseptsii, diskusii*: monohrafiia, CHNU im. P. Mohyly, Mykolaiv 2020, 432 s.; „Visnyk Cherkaskoho universytetu”, Seria: Istorychni nauky, nr 1, 2020, s. 177-178.

References

- Dutkiewicz M., *Sojusz polsko-ukraiński 1920 roku w świetle polskiej historiografii* [w:] *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918-1920*, red. T. Krząstek, Warszawa 2009, s. 361-371.
- Koko E., *Sojusz Piłsudski-Petlura w polskiej historiografii*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, t. 3, 1996, s. 305-314.
- Krotofil M., *Militarne aspekty stosunków polsko-ukraińskich z lat 1917-1921 w świetle literatury polskiej* [w:] *Pratsi Ukrainko-Polskoi komisii doslidzhennia vzaiemyn (1917-1921 rr.) / Prace Polsko-Ukraińskiej Komisji dla Badania Relacji Wzajemnych w latach 1917-1921*, red. J. J. Bruski, W. Werstiuk, W. Skalski, t. 1, Kijów 2019, s. 169-179.
- Morozowa O., *Ideia nezalezhnoi Ukrayiny v diialnosti Ezhy Gedroitsia*, „Naukovi Pratsi”, t. 274, 2016, s. 75-79.
- Pisuliński J., *Polityczne relacje polsko-ukraińskie 1917-1921 w badaniach polskich historyków* [w:] *Pratsi Ukrainko-Polskoi komisii doslidzhennia vzaiemyn (1917-1921 rr.) / Prace Polsko-Ukraińskiej Komisji dla Badania Relacji Wzajemnych w latach 1917-1921*, red. J.J. Bruski, W. Werstiuk, W. Skalski, t. 1, Kijów 2019, s. 49-72.
- Romaniuk I. [rec.], *Morozova O. Doslidzhennia istorii Ukrainy pershoi polovyny XX st. v suchasniï polskii istoriohrafii: napriamky, kontseptsii, dyskusii*, CHNU im. P. Mohyly, Mykolaiv 2020, 431 s.; „Naukovi zapysky VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho”, Seria: Istoriiia, Vinnytsia 2020, s. 118-120.
- Zemziulina N. I. [rec.] *Morozova O. S. Doslidzhennia istorii Ukrainy pershoi polovyny XX st. v suchasniï polskii istoriohrafii: napriamky, kontseptsii, dyskusii: monohrafiia*. CHNU im. P. Mohyly, Mykolaiv 2020, 432 s.; „Visnyk Cherkaskoho universytetu”, Serii: Istorychni nauky, 2020, nr 1, s. 177-178.